

Riihipappi

Entisajan riihitöitten joukossa oli riihenlämmitys vastuunalaisin ja tarkka työ, jonka sen takia Suomessa koko maassa pienimmissä taloissa tavallisimmin on suorittanut joko isäntä itse tai hänen sijaisenaan talon vanha isäntä, talon vaari.¹ Suuremmissa taloissa riihenlämmittäjä useinkin oli palkattu henkilö.² Sellaisina toimivat vanhat muonamiehet, torpparit ym., jotka eivät enää pystyneet raskaisiin töihin. Palkattu riihenlämmittäjä nukkuu tavallisesti riihessä, sai usein talosta ruuan ja palkan, viimeksi mainitun tavallisesti viljana. Mainitaan hänen saaneen 30 kappaa eli tynnyrin rukiita (Uusi-kirkko T.l.), jolloin hänen työaikansa laskettiin elokuun alusta pyhäinpäivään (Sääksmäki), tai hän sai 1/2 kappaa, lopulta kapankin riiheltä; lisäksi vietiin pyhinä, esim. jouluna ukolle puita ja ruokatavaraa (Sääksmäki), tai jos hän oli omassa muonassaan, hän sai päivältä kapan jyviä tai rahaa pal-

¹ Riihenlämmityksestä kuten muistakin riihitöistä Suomessa tarjoaa yksityiskohtaisen kuvauksen Hilka Vilppula väitöskirjassaan »Das Dreschen in Finnland», Helsinki 1955, erikoisesti s. 68 j.s.

² Suomea koskeva lähdeaineisto on tässä kirjoituksessa, jos siitä ei toisin mainita, kokonaan Sanakirjasäätiön kokoelmista.

kakseen (Urjala³). Riihenlämmittäjänä on voinut toimia myös joku työmies, taloissa ns. etumies, joka siitä työstä sai joka vuosi palkaksi saappaat (Karkku). Palkatulla riihenlämmittäjällä oli lämmityksen lisäksi muitakin tehtäviä. Hän teki esim. riihiluudat (Vehkajärvi, Hattula, Sääksmäki), sitoi oljet (Vehkajärvi, Hauho, Koski H.I.), päivällä ahtoi (Hauho), teki lyhteiden kierreet (Hattula, Koski H.I.⁴) tai löi ensimmäisen riihen lyhteet seinään (Ypjäjä). Palkattu riihenlämmittäjä oli useimmiten vain yhtä taloa varten, mutta hän on saattanut lämmittää välistä 4—5 talon riihet (Alastaro), ja Lounais-Suomessa on aikaisemmin koko kyläkunta tai kylänosa palkannut yhteisen riihenlämmittäjän.⁵

Jos isäntä itse oli lämmittäjänä, hänellä ei tavallisesti ollut erikoista nimeä. Nimitys riihenlämmittäjä näyttää olevan yleinen koko Suomessa. Sen rinnalla esiintyvät toiset nimitykset — riihivaari, riihiäijä, riihiukko, riihivouti, riihipappi, riihitonttu ym. Näistä nimityksistä ovat toiset melko yleisiä, toiset taas esiintyvät ainoastaan muutamilla suppeilla alueilla, ja niitä lähemmin tarkastettaessa voimme tehdä eräitä kulttuurihistoriallisiakin huomioita.

Nimitys riihivaari (kartta I) esimerkiksi on levinneisyydeltään selvästi länsisuomalainen, ja sen pääasiallinen esiintymisalue on käytettävissämme olevien tietojen mukaan Häme, mutta sana tunnetaan myös Hämeeseen rajoittuvissa pitäjissä Satakunnassa ja Varsinais-Suomessa (esim. Koski T.I.). Yleinen tämä sana on myös Uudellamaalla, se tunnetaan muutamissa pitäjissä Etelä-Pohjanmaalla (Laihia, Kurikka, Ilmajoki) sekä muualla Keski-Suomessa (Karstula, Laukaa) ja lopuksi myös Pohjois-Suomessa (Ylivieska, Kemijärvi, Hyrynsalmi, Puolanka, Suomussalmi, Ristijärvi).⁶ Tämän varsin suppealla alueella tunnetun riihivaarin rinnalla esiintyy Hämeessä (Ylöjärvi, Juupajoki, Padasjoki, Hattula, Janakkala, Loppi), Uudellamaalla (Sammatti, Vihti, Mäntsälä, Orimattila, Iitti), Satakunnassa (Karkku, Kokemäki, Metsämaa) ja Varsinais-Suomessa (Kustavi, Kalanti, Laitila, Pertteli) toinenkin riihenlämmittäjän nimitys riihiäijä, jolla kuitenkin on varsin laaja levinneisyysalue itään päin Savoan ja Pohjois-Karjalaan asti. Samalla alueella Savossa ja Karjalassa, paikoitellen myös Uudellamaalla (Nurmijärvi, Orimattila, Iitti) ja Varsinais-Suomessa (Pöytyä⁷) esiintyy myös nimitys riihiukko.

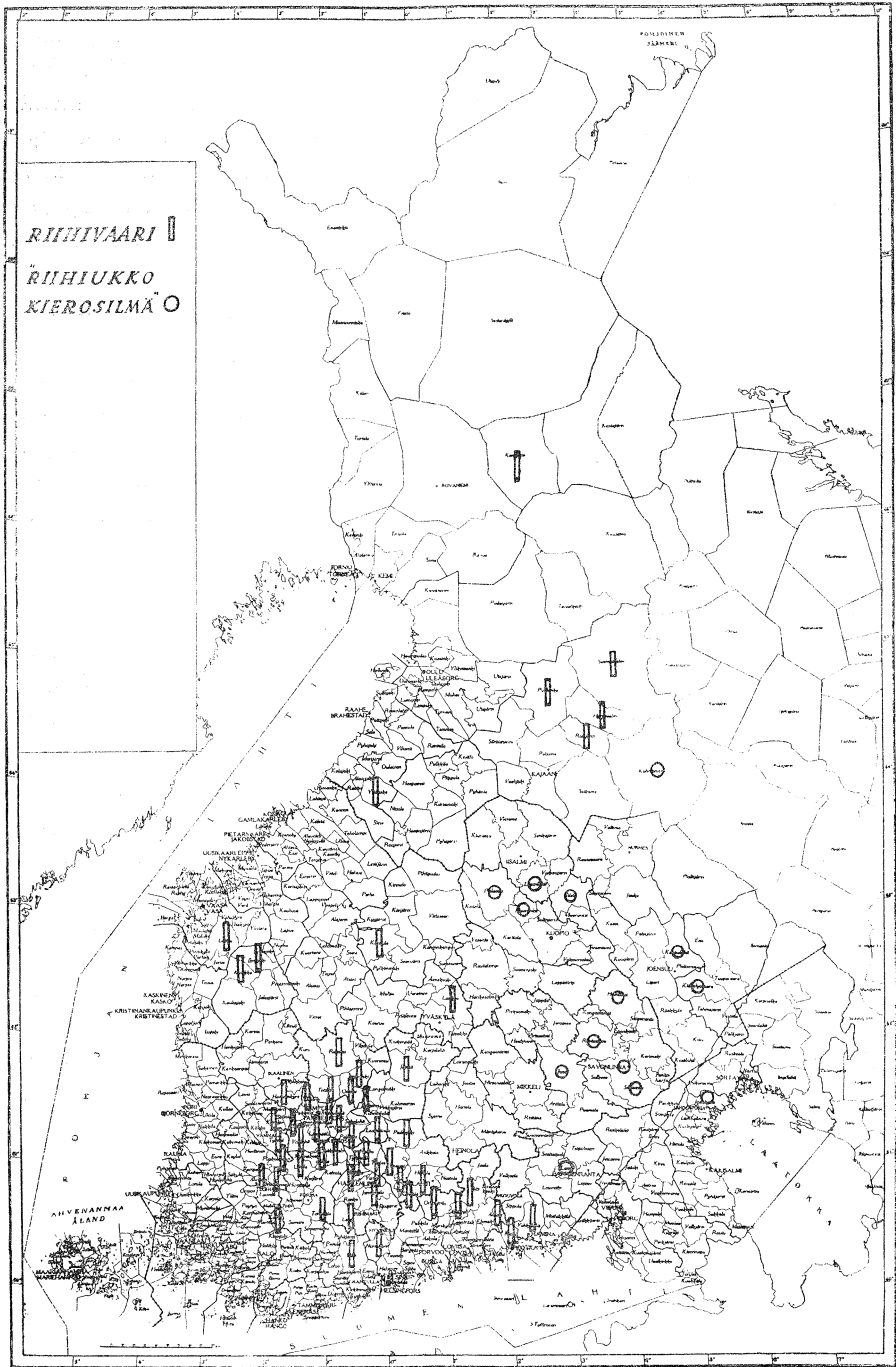
³ T. Helminen, Urjalan vanhasta maanviljelyksestä. Lounais-Hämeen Kotiseutu- ja Museoyhdistyksen vuosikirja XII, 1940, s. 35.

⁴ L. Kokkonen, Maanviljelyksestä Koskella. Kotiseutu 1930, s. 132.

⁵ E. A. Virtanen, Varsinais-Suomen yhteiskunnallista kansankulttuuria. Varsinais-Suomen historia II: 2, Porvoo 1938, s. 28—9.

⁶ Ks. Vilppula, mt. s. 68.

⁷ K. Salenius, Viljan puinnista ja puintivälineistä Kolkisissa Pöytyän pitäjässä. Käsikirjoitus v. 1921. Mustialan kokoelma Sanakirjasäätiössä, n:o 22.

Kartta I

Varsinkin riihiäijä mutta myös riihiukko esiintyvät Itä-Suomessa sanontavassa »riihiäijä kierosilmä». Esim. »Riihiäijä, sanottiin, että hänen täytyi olla kierosilmä» (Sääminki), »Kierosilmästä sanottiin — se on hyvä riihenlämmittäjä, toinen silmä katso uuniin, toinen ahokseen» (Kuhmoniemi), »Kierosilmää sanottiin leikillä riihenlämmittäjäksi» (Lapinlahti). Tietoja tästä sanontavasta (ks. kartta I) on suhteellisen tarkkaan rajoitettavissa olevalta alueelta Savosta ja Pohjois-Karjalasta (Kuhmoniemi, Pielavesi, Lapinlahti, Maaninka, Nilsia, Kontiolahti⁸, Kiihtelysvaara, Heinävesi, Rantasalmi, Savonlinna, Juva, Sääminki, Lemi, Jaakkima). Tämä sanontapa levinneisyydestään päätellen ilmeisesti edustaa nimenomaan savolaista huumoria eikä ole ainoa riihenlämmittäjän yhteydessä esiintyvä tämänlaatuinen leikillinen ilmaus.

Riihivaarin, riihiäijän, riihiukon rinnalla esiintyy vielä joukko muita nimityksiä, joilla on vähäisempi levinneisyys kuin niillä. Esim. riihivouti riihenlämmittäjän merkityksessä mainitaan ainoastaan muutamista pitäjistä (Kokemäki⁹, Suoniemi, Kiukainen¹⁰, Karkku, Padasjoki), joskus on sana saanut hieman toisen merkityksen, esim. riihifoudi 'seinäänlyöjä' (Ahlainen). Nimityksiä riihitonttu ja riihipiru käytetään enimmäkseen leikillisessä mielessä ja ne eivät aina merkitse ainoastaan riihenlämmittäjää vain yleensä riihellisiä, riihimiehiä (esim. Karstula, Sammatti, Kokemäki, Kuopio, Laukaa, Pori, Pielisjärvi, Johannes, Pelkosenniemi, Vampula, Töysä, Karkku, Ahlainen, Kuhmoniemi, Leppävirta, Mikkelä ym.), joskus myös likaista ihmistä yleensä (Muuruvesi). Riihitonttu on, kuten tunnettua, ollut myös riihenhaltijan nimitys (Vehkajärvi, Ikaalinen)¹¹ ja sen on myös merkinnyt lastenpelotinta¹² sekä myös riiheen jätettävää lyhdettä, esim. »Riihitonttu — yksi lyhde jätettiin parsille ohrariihtä puitaessa riihitonttuks seuraavaan vuoteen. Riihitontun piti tuoda hyvä karjaonni taloon» (Karkku).¹³ Leikillisiä riihenlämmittäjän nimiä on useita muitakin, kuten esim. riihimatti, tulenjumaala (Laukaa), nokukko, nokveijari (Räisälä), nokinaama, nokitonttu (Töysä) tai Riihi-Ville, Riihi-Kustaa, Riihi-Mikko (Somero). Muista nimityksistä ovat riihenkuivaattaja (Paimio)¹⁴, kuivaaja (Lapin-

⁸ V. Haapalainen, Viljankorjuu ja puinti Kontiolahten pit. Mönnin kylässä. Käsikirj. 1934. Mustialan museon kok. n:o 364.

⁹ L. Pajula, Riihistä ja riihityksestä Kokemäellä. Käsikirj. 1936. Mustialan kok. n:o 461.

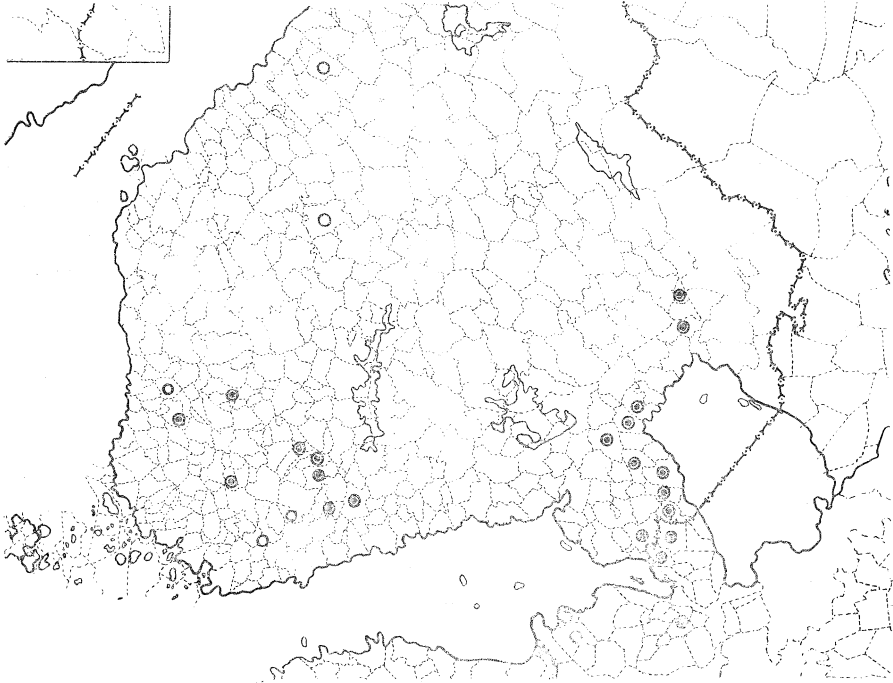
¹⁰ T. Jussila, Riihitöistä viime vuosisadan lopulla Kiukaisissa. Käsikirj. 1937. Mustialan kokoelma n:o 481.

¹¹ M. Haavio, Suomalaiset kodinhaltijat. Porvoo 1942, s. 336 —.

¹² B. Tommola, Yliluonnolliset olennot lastenpelotuksina. Suomi 107: 2. Helsinki 1955, s. 46—7.

¹³ U. Harva, Suomalaisten muinaisuusko. Porvoo 1948, s. 416.

¹⁴ V. Hankala, Entisajan riihi ja riihityöt Teiskossa. Laudatur tutkielma 1934 (Sanakirjasäätiössä), s. 208—9.

Kartta II. *Riihipappi*-sanana levikki

järvi), riihi-isä (Marttila, Sammatti) sekä riihiniekkä (Korpiselkä) hyvin pienellä alueella esiintyviä.

Mielenkiintoisempi kuin riihivaari, -äijä ja -ukko sen sijaan on riihipappi, joka ainoana edellä mainituista nimityksistä on tunnettu myös Suomen ulkopuolellakin, nimittäin Inkerissä, Valtjassa ja Virossa. Tarkastamme ensiksi riihipappi nimityksen levinneisyyttä Suomessa. Kartta II osoittaa, että sana on tunnettu kahdella eri alueella, nimittäin Länsi-Suomessa ja Itä-Suomessa, Karjalan kannaksella ja Laatokan rantapitäjissä. Länsisuomalaiselta alueelta on tietoja seuraavista pitäjistä Satakunnasta. Hämeestä ja Uudeltamaalta: »Muutamissa taloissa nimitettiin riihiäijää riihipapiksi» (Kokemäki), riihipappi (Kullaa¹⁵), »lämmittäjä oli riihipappi» (Suoniemi), »Joka talolla oli oma riihenlämmittäjä, riihipappi. Tavallisesti ensimmäisen riihen viljan riihipappi löi seinään: tästä johtuikin, että nykyään sanotaan seinäänlyöjiä myös riihipapeiksi» (Ypäjä), riihipappi 'riihenlämmittäjä' (Hattula), Sammatti¹⁶, »riihipappi, riihivaari, joku vanha mieshenkilö»

¹⁵ Vilppula, mt. s. 68.

¹⁶ Vilppula, mt. s. 68.

(Vanaja¹⁷), »Kullakin talolla oma riihenlämmittäjä, riihipappi» (Janakkala), »Hyvinkään Ridajärvellä sanotaan riihipappi» (Hyvinkää, muistiinpano Nurmijärveltä), »Riihipappi ja rihiäijä olivat kartanoissa» (Mäntsälä), »Tavallisesti joka talolla oli oma riihenlämmittäjänsä. Toisin paikoin oli taas koko kylällä yhteinen riihenlämmittäjä. Jokin vanha ja rohkia mies joka ei pelännyt riihen haltiaa. Sen nimi oli riihipappi» (Pyhäjärvi U.l.). Lisäksi muutamissa saman alueen pitäjissä riihipappi-sanana on käytetty riihipappi-nimitystä, esim. »Joka talolla oma riihenlämmittäjä — sanottiin riihipappa, rihiäijä tai riihivaari» (Loppi), »Ilolassa oli ennen erikoinen riihenlämmittäjä, riihpappa eli riihvaari» (Koski H.l.¹⁸). Lopuksi tunnetaan riihipappa myös kauempana idässä päin, Kangasniemellä: »Riihtä lämmitti tavallisesti jokin vanhempi mies, jos sellainen oli, riihipappa.»

Itäsuomalaiseen riihipappi-alueeseen kuuluvat seuraavat pitäjät: »Riihenlämmittäjä lienee yleisin nimi ollut. Rihiukko ja riihipappi nimiä lienee myös joskus käytetty» (Kivennapa), riihpappi 'riihenlämmittäjä' (Rautu), »Riihenlämmittäjää nimitettiin usein riihipappiksi», »Riihipappi isoissa taloissa eli hovissa» (Sakkola), »Riihipappi oli vain hoveissa» (Pyhäjärvi V.l.), riihpappi, riihpappa (Räisälä), riihpappi 'riihenlämmittäjä' (Kirvu), »Hiitolan Pösössä 10 henkeä pui kesät-talvet yhtämittaa, paitsi pyhänä, riiehessä asuivat. Yksi heistä oli riihipappi, päällysmies, joka lämmitti vuoroon» (Hiitola), riihpappi 'riihiviljan viskaaja' (Kurkijoki), riihipappi (Ruskeala), »Riihipappiksi sanottiin siinä tapauksessa, jos joku vieras henkilö riihenlämmityksen teki» (Värtsilä), riihipappi 'rieldare' (Sakkola—Metsäpirtti, Neoviuksen sanak.).¹⁹

Kannakselta jatkuu riihipappi-alue yli rajan Pohjois-Inkeriin.²⁰ Sanakirjasäätiön kokoelmissa on muistiinpanoja siitä Valkeasaaresta ja Lempeälästä. Venjoella on riihipappi 'riiehessä nokeutunut henkilö', riihpappi 'riihenlämmittäjä' tunnetaan Soikkolassa²¹, ja Viron Inkeristä on sana merkitty muistiin Kallvierestä riihipappi. riihpappi sekä Hanikkeesta merkityksessä 'riihenlämmittäjä moisioissa'.

Vatjalaisilta on sanan merkinnyt muistiin Tsvetkov²² riihpappi

¹⁷ Hankala, mt. s. 208—9 tuntee riihipappi nimityksen seuraavista pitäjistä: Vanaja, Janakkala, Hyvinkää, Sakkola, Räisälä.

¹⁸ Kokkonen, mt. s. 132.

¹⁹ Venäjän Karjalassa riihipappi ei ole tunnettu. E. V. Ahtia on Säämäjärveltä muistiinmerkinnyt sanat *riihenkättäjä* 'riihen valvoja' ja *riiheinboaba* '1) riihenkummitus, jolla lapsia pelotettiin, 2) ylen nokisen henkilön liikanimitys'. Salmista on muistiinmerkitty *riihenlämmittäjä*.

²⁰ P. Räikkösen muistiinpanojen mukaan v. 1928 (Sanakirjasäätiössä) on riihipappi-sanana levinneisyysalue Karjalan kannas—Pohjois Inkeri.

²¹ A. Sovijärvi, Soikkolan inkerikkojen riihistä ja viljapuinnista. Sem. työ 1933 (Sanakirjasäätiö).

²² D. Tsvetkov, Vadja sönastik. (Kopio Sanakirjasäätiössä.)

'rehepapp', Kattilasta A. Sovijärvi r i i g a p a p p i 'rihipappi, nykyään jo hävinnyt yleisestä kielenkäytöstä'²³, sekä Kõrvettulan kylästä J. Mägiste r i i g a p a p p i 'lastehirmutis'.²⁴

Vatjan ja Viron Inkerin kautta yhtyy r i i h i p a p p i — r i i g a p a p p i -nimitys välittömästi Virossa yleiseen r e h e p a p p -sanaan, jonka Goeseken v. 1660 esittää sanakirjassaan seuraavaan tapaan: »Papp (Pfaffe) est anti-quum & papisticum Hodie vocabulum hoc est ignominiosum. Dicunt enim rustici Rehhe Papp, Das ist der / so über die Riegen gesetzet ist / Hinc: Pappi külmet ninck kotti Sopp ep sahb iel töis / des Rigen Pappen külmet sind Sacks Winckel werden nimmer voll.»²⁵

Goesekenin tiedot eivät suinkaan ole vanhimmat. Virossa, jossa moisioilla oli tärkeä osa, muodostui juuri riihenpuinti moision yhdessä tai useammassa riihessä raskaimmaksi kaikista lukemattomista työvelvollisuuksista. Työ alkoi syksyllä ja kesti usein koko talven. Ei siis ole ihmeteltävää, että moision riihenlämmittäjä sen takia oli tärkeä ammattimies, ja hänet mainitaankin jo aikaisin myös historiallisissa lähteissä. Varhaisimmat tiedot ovat P. Johansenin julkaisemassa Tallinnan P. Johanneksen köyhäinlaitolan mautilojen verokirjassa. V. 1466 mainitaan siinä »rienpape Meles», v. 1470 »rienpape to Lumme», v. 1471 »rienpapen», v. 1472 »rienpape Meles», v. 1473 »Meles deme rienpape», v. 1474 »deme rienpape», v. 1475 »to Lomme en envotelinck Meles de rienpappe», v. 1495 »ryenpappe», »rienpappe», v. 1496 »rienpappe», v. 1498 »dem rienpappe to Lumbe», v. 1505 »entvotlinck Ryenpap», v. 1507 »rygenpappe».²⁶ Tässä keskiaikaisessa lähteessä mainitaan siis nimeltä kaksi riihenlämmittäjää, Henneke ja Meles, edellinen Pattikin, jälkimmäinen Limmon kylän pienviljelijöitä (e n v o t e l i n k, v i r o ü k s j a l g) Jürin kihlakunnassa Harjunmaalla. Heidän palkkansa on ollut tavallisesti 3 markkaa vuodessa, kuten tilikirjasta selviää. Väenan moisioista Tallinnan läheltä mainitaan niinkään v. 1550 moision virkamies, hevospaimen, H o b b e r, jonka tehtävänä lisäksi oli viljakuivauksen ja puin- nin valvonta moision riihessä.²⁷ Myös Latviasta on 1500-luvulta tietoja erikoisesta ammattimiehestä, jonka tehtävänä oli moision riihen lämmittäminen. Hän esiintyy lähteissä nimellä »Meiger bey der Ryen» (v. 1577 Riian kau-

²³ Sovijärvi, mt.; Harva, mt. s. 416. Rihipappi merkitsee myös, kuten Virossa, viimeistä lyhdettä.

²⁴ J. Mägisten muistiinpanot, tekijällä Lundissa. Rihipappi esiintyy Inkerissä vielä Suomen kansan vanhat runot IV, s. 1716. Vrt. S. Haltsonen, Inkerin ulkorakennuksista, eripainos, s. 14.

²⁵ H. Goeseken, *Manuctio ad linguam oesthonicam*, 1660, s. 326.

²⁶ Das älteste Wackenbuch der Revaler St. Johannis-Siechenhauses 1435—1507. Julk. P. Johansen, Reval 1925, s. 19, 32, 35, 36, 43, 44, 48, 58, 69.

²⁷ P. Johansen, Beiträge zur älteren estnischen Agrargeschichte II. Beiträge zur Kunde Estlands XIV: 1, Reval 1928, s. 31.

pungin alueella).²⁸ V. 1601 mainitaan talonpoikia samanlaisissa tehtävissä Pohjois-Latviassa, esim. Keden-niminen talonpoika Ronneburgin Wilcken moisiossa, »ist des schloss meyer in der riegen».²⁹

Ruotsin valtakaudella Virossa, 1600-luvulla, mainitaan riihenlämmittäjä useissa eri lähteissä. Moisioiden riihenlämmittäjät (»Riegenpap», »rijpap»), usein kaksi miestä (koska puinti suoritettiin kahdessa riihessä yhtäkaa, toisessa ruis, toisessa toukovilja), joiden tehtävänä oli riihen lämmityksen lisäksi viljan puhdistus ja jokaisen puinnin jälkeen myös sen mittaaminen ja määrän muistiinmerkitseminen³⁰, joutuivat useinkin kiusaukseen. Jo Goeseken sanakirjassaan v. 1660 vihjailee, kuten edellä näimme, samaan suuntaan. Että riihenlämmittäjät osallistuivat viljavarkauksiin, oli moisioiden riihissä ilmeisesti tavallinen ilmiö, ja 1600-luvulla ilmestyneissä ensimmäisissä maataloutta käsittelevissä käsikirjoissa mainitaan sen tähden useinkin riihenlämmittäjä. Johann Hermannin maatalouskäsikirja »Liefpländischer Landman», jonka ensimmäinen painos ilmestyi Riiaassa v. 1662, esim. käsittelee laajasti riihenlämmittäjän tehtäviä ja pitää suotavana, että kupiaan ja riihenlämmittäjän täytyy olla valan tehneitä henkilöitä: »Die Kubiassen sollen sampt den Riegenkerls beeydiget seyn.»³¹ Siitä huolimatta ei riihenlämmittäjiin ole luottamista, teroittaa v. 1696 ilmestynyt anonyymi käsikirja »Der getreue Amt-Mann» moisioitten pehtoreille mieleen: »Der Hauss Wirth muss nicht zu viel den geschwornen Riegen Kerlen trauen / selbst ab und zu in die Riegen gehen / und fleissig Acht auff Diebstahl und rein aussdreschen geben. — — — Was aus den Riegen geführet wird / muss alles auff den Kerb Stock mit den Riegen Kerl geschnitten werden. — — — Wenn dieses nicht in Acht genommen wird / so ist kein Wunder / dass nur das 3te Korn berechnet wird.»³² Myös v. 1696 julkaistu ohjesääntö »Reglement der Arrendatoren und Bauern Ihr Königl. Maj. Güter in Liefpland» käsittelee eri pykälässä riihenlämmittäjän tehtäviä. Hänen täytyy huolehtia riihien lämmityksestä, tarkastaa, että vilja hyvin puidaan ja puhdistetaan ja että varkauksia ei tapahdu. »Stehlet der Riegenkerl selbst von dem ihm unter Händen vertrauten Korn, so muss er solches nach guter Männer Erkenntniss zum ersten und andern mal doppelt bezahlen oder an dem Leibe büssen; continuiert er das dritte mal oder mehrere male zu stehlen, so wird er vor dem Land-

²⁸ A. Bulmerincq, Vier Bücher der Landvogtei der Stadt Riga I, Riga 1923, s. 111, 251.

²⁹ A. Schwabe, Die älteste schwedische Landrevision Livlands (1601), Acta Universitatis Latviensis, Ser. II. 3, Riga 1933, s. 507, 591.

³⁰ A. Soom, Herrgården Viimsi under senare hälften av 1600-talet. Svio-Estonica 1949, s. 114; sama, Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert, Lund 1955, s. 24—5, 32, 105, 107 ja erikoisesti s. 322.

³¹ Johann Herman von Neydenburg, Liefpländischer Landman, Riga 1662, s. 117, 126, 127—129.

³² Der getreue Amt-Mann, Riga 1696, s. 16.

gericht gestellet und weiter nach des Diebstahls Grad und Beschaffenheit gestrafet.»³³ Kaikilla näillä määräyksillä oli vain vähäinen vaikutus, mikä selviää siitä, että A. W. Hupel lähes sata vuotta myöhemmin jyrkästi vakuuttaa: »Die grössten und gewöhnlichsten Diebe sind die Riegenkerls, welche das Korn in der Riege trocken, und nachdem es ausgedroschen ist, vermittelst des Windes reinigen.»³⁴ Varastava riihenlämmittäjä on jo aikaisin myös virolaisessa maaelämää kuvaavassa kaunokirjallisuudessa tunnettu hahmo.³⁵ Hänen työnsä, valvominen pimeässä ja nokisessa riihessä yökaudet hiljaa parsilla kahisevan ja kuivaavan viljan ääressä on tehnyt hänestä myös kansan mielikuvituksessa salaperäisen henkilön, joka usein oli tekemisissä yliluonnollisten olioitten ja ilmiöitten kanssa.³⁶ Kuten Suomessa riihittönnä myös merkitsee parsille jätettyä viimeistä lyhdettä (ks. edeltä), on Virossa samanlaisen lyhteen nimi rehepapp, ja Virossakin sitä säilytettiin riihituvassa (joka samalla oli asuinhuone) ruokapöydän kohdalla parsilla.³⁷

Kuten näimme, esiintyy rehepapp jo keskiaikaisissa lähteissä Viron alueella vironkielisenä terminä, Latvian alueella sen sijaan tavallisesti saksankielisenä.³⁸ Riennappe, ryennapp, rygenpappe ei ole Viron kielestä lainautunut ainoastaan baltiansaksa³⁹, vaan myös Viron ruotsalaisiin murteisiin. Ripapp-sanana tuntevat Hiidenmaan, Noarootsin (Nuckö) ja Vihterpalun (Vippal) ruotsalaiset. Hiidenmaalta on esim. seuraava muistiinpano: »Ripappen, som skiljde ut herrgårdens säd ur bosset, han var anställd mot lön, han gjorde inte annat än eldade ugnarna i herrgårdens rian och tuldade (< viro 'tuulas') säden ren.»⁴⁰

Miten tämä Virossa yleinen ja keskiajalta peräsin oleva riihenlämmittäjä kuvaava nimitys rehepapp on syntynyt? Koska riihenlämmittäjä työnsä vuoksi useinkin oli likainen ja nokinen, lienee selitys etsittävässä juuri väristä. Kuten papinkin vaatetus oli musta, myös riihenlämmittäjä oli nokinen ja musta, ja voimme otaksua, että rehepapp on syntynyt samalla tavalla kuin pilkkanimet vielä nykyisin syntyvät. Nimityksen pohjautuminen juuri

³³ Ebst- und Liefländische Brieflade II, Reval 1861, nr. 1002, § 4 (s. 1017).

³⁴ A. W. Hupel, Topographische Nachrichten von Lief- und Ehstland, bd. I, Riga 1774, s. 518—9.

³⁵ Ensimmäisiä oli F. G. Arvelius v. 1782 kertomuksellaan »Rehepapp», ks. G. Suits—M. Lepik, Eesti kirjandusajalugu tekstides I, Tartu 1927, s. 87—88. Myöhemmin esim. Ed. Wilde romaanissaan Mahtra söda.

³⁶ O. Loorits, Grundzüge des estnischen Volksglaubens II, Lund 1951, s. 132—4.

³⁷ F. J. Wiedemann, Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten, St. Petersburg 1876, s. 343. G. Ränk, Vanha Viro, kansa ja kulttuuri, Helsinki 1956, s. 194, 198.

³⁸ Latvialainen riihenlämmittäjän nimitys on riikuris, riikulis, rij(e)nieks, rijiniieks, kaltnieks. Ks. Z. Ligers, Ethnographie lettone, Båle 1954, s. 313, huom. 4.

³⁹ V. Kiparsky, Fremdes im Baltendeutsch. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsingfors XI, Helsinki 1936, s. 67.

⁴⁰ Estlandssvensk ordbok, Landsmålsarkivet Uppsala, Muistiinpano Hiidenmaalta, ULMA 2765: 383. Vrt. N. Tiberg, Ständsamhället. Estlandssvenskarnas folkliga kultur I, Uppsala 1951, s. 28, 80, 81, 120—1. G. Danell, Ordbok över Nuckömålet. Uppsala 1951.

väriin ilmenee siitäkin, että samantapaista nimitystä on käytetty muutamain paikoin myös saunanlämmittäjästä, esim. Suomesta Utajärveltä on muistiinpano *s a u n a p a p p i* 'saunavahti, pitää lämmityksestä huolen' (Sanakirjasäätiö), ja vatjassa on *s a u n a p a p p i* 'Badestubengespenst'.⁴¹ Se että *r e h e p a p*-nimitys kuitenkin jo keskiajalla oli tullut yleiseksi ja myöhemmin varsinaiseksi käsitteeksi, lienee selitettävissä sen miljöön nojalla, jossa nimitys aikoinaan syntyi. Keskiaikaisen moision kollektiivisen työryhmän keskuudessa, kuten aina kollektiivisissa töissä on suuri osa juuri vitseillä, pilailulla, pilkalla ja leikeillä. Juuri sellaisessa ryhmässä syntyneillä pilkkapuheilla ja huutonimillä on olemassa tarpeellinen tausta, jotta ne voivat jäädä pysyvästi elämään ja levitä laajallekin. Voisimme vielä ajatella, että *r e h e p a p*-nimitys oli sinä aikana, jolloin se syntyi, tarpeeksi kuvaannollinen ja sattuva, se ehkä osui juuri syntyhetkellään ajankohtaisiksi tullesiin ja kärjistymässä oleviin sosiaalisiin vastakohtiin, joiden yhteydessä kirkko ja papit, kuten tiedetään, olivat moisionomistajien ja aatelin puolella talonpoikia vastaan. Rehepapp ei ole ainoa sellainen huuto- ja pilkkanimi, jonka syntypaikka on kollektiivinen työryhmä. Ruotsista voitaisiin esim. mainita niitä monia ja usein laajalle alueelle levinneitä nimityksiä, joita on annettu pellava-saunan lämmittäjälle (*b a s t u k ä r i n g*, *b a s t u s a r a*, *b a s t u m a i j a*, *b a s t u m a l i* ym.). Nekin ovat levinneet ainoastaan alueelle, jolla peltavanpuhdistus tapahtui kollektiivisesti, talkootyönä (ruots. *b r y d e g i l l e*, *b r y t ö l* ym.).

Koska *r e h e p a p*-nimitys Virossa on vanha ja yli koko maan levinnyt, on luonnollisinta selittää sen siirtyneen Inkeriin ja Vatjaan Virosta käsin. Vatjassa on myöhäisempi venäläinen lainasana *r i i g a* 'riihi' korvannut *r e h i*-sanana, sillä *r i i h i* merkitsee vatjassa asuinhuonetta.

Sekin, että *r i i h i p a p p i* on Suomessa tunnettu kahdelta eri alueelta, viittaa selvästi sanan nuoruuteen; se on ilmeisesti uudempi nimitys kuin toiset, joilla on laajempi levinneisyys. Itäsuomalainen alue on suorassa yhteydessä Inkerin kanssa ja tuskin siitä erotettavissa. Kuten useista muistiinpanoista selviää, oli riihipappi sielläkin etupäässä kartanoitten riihenlämmittäjän nimitys (esim. Sakkola, Pyhäjärvi V.l., Hiitola). Voisimme ajatella, että *r i i h i p a p p i* on itäsuomalaiselle alueelle levinnyt Inkeristä käsin kannakselaisen kartanokulttuurin välityksellä. Sen rinnalla on tällä alueella ilmeisesti vanhempina nimityksinä käytetty etupäässä itäsuomalaista *r i i h i u k k o j a* vielä yleisempiä *r i i h i ä i j ä* tai *r i i h e n l ä m m i t t ä j ä*-sanoja.

R i i h i p a p i n länsisuomalainen levikki on alueella, jossa hallitsevina ovat *r i i h i v a a r i j a* ja *r i i h i ä i j ä*, joten *r i i h i p a p p i* ja samoin *r i i h i*

⁴¹ P. Ariste, Wotische Sprachproben, Õpetatud Eesti Seltsi Aastraraamat 1933, Tartu 1935, s. 7.

v o u t i ovat ainoastaan sivunimityksiä. Täälläkin olisi selitystä sanan levinneisyyteen etsittävä kartanokulttuurin piiristä, johon joskus viitataan (esim. Mäntsälä). Myös r i i h i v o u t i kuuluu ilmeisesti kartanoitten piiriin. Koska Häme ja Uusimaa ovat Suomen kartanomaakuntia Turun ja Porin läänin rinnalla ⁴², olisi riihipappi sanan levinneisyys tällä alueella ennen kaikkea yhdistettävä kartanoihin. Ei ole ihmeteltävää, että riihipappi tällekin alueelle on lainautunut suoraan Virosta, jos ajattelemme, että ruotsalaisella ja baltiansaksalaisellakin aatelilla juuri 1600-luvulla, Ruotsin suurvaltakaudesta, oli maaomistuksia sekä täällä että Virossa ja että isonvihan jälkeen useita aatelisterheitä muutti Virosta Suomeen ja Ruotsiin. Riihipappi olisi näin ollen samanlainen virolaisen kartanokulttuurin yhteyteen kuuluva sana kuin eräs toinenkin, nimittäin k u p i a s, jonka levikki Suomessa on myös selitetty samalla tavoin.⁴³

ILMAR TALVE

Riihipappi 'chauffeur de grange'

Parmi les travaux que l'on exécutait autrefois dans les granges, où l'on séchait et battait le blé, son chauffage était celui qui exigeait la plus grande responsabilité et la plus grande attention. Dans les petites fermes en Finlande, c'était, dans tout le pays, le maître de maison qui s'en occupait, ou bien, à sa place, le vieux maître, son père. Dans les fermes d'une certaine importance, on avait souvent une personne spécialement engagée pour chauffer la grange. C'étaient des travailleurs âgés, des métayers etc. qui s'en occupaient lorsqu'ils n'avaient plus de forces pour les travaux lourds. Un chauffeur de grange salarié dormait usuellement dans la grange même et recevait souvent de la maison la nourriture et le salaire ce dernier d'habitude en blé. C'est aussi un ouvrier qui a quelquefois été chargé chauffé la grange, dans les exploitations indépendantes ce que l'on appelait le contremaître (*etumies*), qui recevait chaque année comme salaire pour ce travail une paire de bottes (Karkku). Un chauffeur de grange salarié devait se charger, outre de chauffer la grange, d'autres travaux encore. Il faisait par exemple les balais dont on se servait dans la grange, lait la paille, disposait pendant la journée les gerbes sur les supports où elles séchaient, préparait les liens des gerbes ou battait les

premières gerbes séchées dans la grange contre la paroi.

Si c'était le maître de maison qui chauffait lui-même la grange, on ne lui donnait en général pas nom spécial. Le nom de *riihenlämmittäjä* (chauffeur de grange) semble être répandu dans toute la Finlande. A côté de ce nom on en trouve d'autres (v. carte I p. 378): *riihivaari* (le «vieux» de la grange), *riihiäijä* (id.), *riihiukko* (id.), *riihivouti* (le bailli de la grange), *riihipappi* (le curé de la grange), *riihitonttu* (le «génie», le «lutin» de la grange) etc.

Le plus intéressant de ces noms est *riihipappi* qui, le seul parmi eux, est connu aussi en dehors de la Finlande, c'est-à-dire en Ingrie, dans le territoire des Votes *riigapappi*, et en Estonie *rehepapp*. (V. carte II p. 380.).

On trouve le mot *rehepapp* déjà dans des documents du moyen âge en Estonie comme terme estonien, tandis que, en territoire letton, il se présente généralement sous la forme allemande. Les mots *rienpappe*, *ryenpapp*, *rygenpappe* ont été empruntés par l'allemand des régions baltes à l'estonien, et les dialectes suédois de l'Estonie l'ont également adopté. Les Suédois de Hiidenmaa, de Noaroots (Nuckö) et de Vihterpalu (Vippal) connaissent le mot *ri-papp*.

⁴² Vrt. E. Jutikkala, Den stora jordbesittningens uppkomst, Säterier och storgårdar i Finland, II, Helsingfors 1949, s. 31—32.

⁴³ V. Nissilä, Slaavilaisia aineksia nimistössämme. Virittäjä 1956, s. 61. Riihitoissa on Baltian vaikutusta mahdollisesti myös puinti hevosia käyttäen. Ks. L. Kuusanmäki, Talonpoikaistalojen rakennukset, asuinhuoneet ja irtaimistot. Längelmäveden seudun historia I, Forssa 1949, s. 494 ja Vilpula, mt. s. 185—190.

Comme la chauffeur de grange était souvent sale et taché de suie à cause de son travail, l'explication du mot *rehepapp* est sans doute à chercher dans la couleur. Comme l'habit du prêtre était de noir, et que le chauffeur de grange était aussi noir et taché de suie, nous pouvons supposer que le mot *rehepapp* est né de la même manière dont naissent les sobriquets à l'heure actuelle encore. On voit que c'est la couleur a donné naissance au mot par le fait qu'une appellation identique a été employée dans quelques localités aussi en parlant de la personne chargée de chauffer l'étuve (la *sauna*); en Finlande, on a par exemple noté *saunapappi*, 'celui qui surveille l'étuve, qui se charge de la chauffer', et, en vote, on a *sauna pappi* 'lutin, génie habitant l'étuve'. Le fait que la mot *rehepapp* était, au moyen âge déjà, devenu l'expression générale, et, plus tard, la désignation propre, s'explique sans doute par le milieu où il naquit. Dans un groupe de travail collectif d'un manoir du moyen âge les quolibets, les plaisanteries, l'ironie et les jeux avaient un rôle important, ainsi qu'il est toujours le cas lors de travaux exécutés en commun. C'étaient précisément les quolibets et les sobriquets nés dans un groupe de ce genre qui avaient la base nécessaire pour pouvoir continuer leur existence, se maintenir et se répandre.

Rehepapp n'est pas le seul des désignations et des sobriquets nés au sein d'un groupe de travail collectif. En Suède, on pourrait par exemple mentionner de nombreuses appellations, répandues sur des territoires étendus, données à la personne chargée de chauffer l'étuve dans laquelle on traitait le

lin (*bastukäring*, *bastusara*, *bastumaija*, *bastumali* etc., les mots se composent de *bastu*, étuve, et d'un prénom féminin pris dans un sens général. — *Bastumaija* serait par ex. 'la Marie de l'étuve'). Ces appellations aussi ne sont répandues que dans la région où le teillage du lin se faisait en commun, sous forme de travail collectif volontaire (appelé en suédois *brydegille*, *brytöl* etc.).

Le mot *rehepapp* étant ancien en Estonie et répandu dans tout le pays, son emploi en Ingrie et parmi les Votes s'explique le plus naturellement par un emprunt à l'estonien. Dans ces régions, un mot d'emprunt russe *riiga* plus jeune (signifiant aussi 'grange') a remplacé *rehä*, car, en vote, *rihi* désigne la pièce servant de logement.

Aussi le fait que, en Finlande, *riihipappi* est connu dans deux régions, indique nettement qu'il est d'origine récente; il s'agit sans aucun doute d'une appellation plus récente que les autres, qui ont une aire plus étendue. L'aire de la Finlande orientale est en contact direct avec l'Ingrie et ne peut guère être séparée. Ainsi qu'on le voit par plusieurs renseignements enregistrés, *riihipappi* y était aussi en premier lieu l'appellation employée en parlant du chauffeur de grange des manoirs. On peut supposer que *riihipappi* s'est répandu dans la région orientale de la Finlande depuis l'Ingrie l'entremise des manoirs qui imposaient leur mode de vie aux régions de l'Isthme de Carélie. A côté de ce mot, on a employé dans cette région en premier lieu les appellations apparemment plus anciennes de la Finlande orientale, comme *riihukko*, et plus souvent encore *riihäijä* ou *riihenlämmittäjä*.

ILMAR TALVE